

Међународни тематски зборник
ХРОНОТОП КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У НАУЦИ И УМЕТНОСТИ

Лепосавић 2018

ХРОНОТОП КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У НАУЦИ И УМЕТНОСТИ
(Међународни тематски зборник)

Издавач

Институт за српску културу – Приштина
Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

За издавача

Проф. др Драган Танчић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић

Уредили и приредили

Проф. др Драган Танчић
Др Јасмина Ахметагић, виши научни сарадник
Доц. др Далибор Елезовић

Рецензенти

Проф. др Татјана Александровна Сењушкина,
Кримски федерални универзитет В. И. Вернадски, Симферопол
Др Наталија Николаевна Муравева,
Јужни федерални универзитет, Ростов на Дону
Др Јуриј Владимирович Шахин,
Институт економије и права, Севастопол

Резимеи на енглеском језику

Ана Микша

Лектура и коректура

Др Мирјана Бечејски, научни сарадник

Компјутерска обрада и шtamпа

Graficolor Краљево

Тираж 200

ХРОНОТОП КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У НАУЦИ И УМЕТНОСТИ

(Међународни тематски зборник)

Уредили и њиредили

Драган Танчић
Јасмина Ахметагић
Далибор Елезовић

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Голуб М. Јашовић, СТОЛАРСКА ЛЕКСИКА МАЛОГ КОСОВА	13
Тиодор Р. Росић, КОСОВО У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ	27
Јасмина М. Ахметагић, ХРОНОТОП КОСОВА У ПУТОПИСУ СТАНИСЛАВА КРАКОВА	43
Велибор С. Лазаревић, ЗАЧЕЦИ НАРОДНОГ ГЛУМОВАЊА КОД СРБА	55
Мирјана М. Бечејски, ХРОНОТОП КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У ПОЕЗИЈИ МИЛИЦЕ ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ	63
Ана Р. Стишовић Миловановић, БИЦИЈЕВО ПУТОВАЊЕ КРОЗ СРБИЈУ, ЛЕТА ГОСПОДЊЕГ 1610.	79
Сена М. Михаиловић Милошевић, МЕТОХИЈА КАО ПРОСТОП СРЕЂЕ У ПРИПОВЕТКАМА ДАНИЛА НИКОЛИЋА	89

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА И КУЛТУРОЛОГИЈА

Wolfgang Rohrbach, KRANKENBEHANDLUNG UND PFLEG E IM DIGITALEN ZEITALTER	103
Nina Markovic Khaze, THE IMPORTANCE OF UNDERSTANDING NATIONAL–ETHNIC NARRATIVES IN KOSOVO FOR PEACE NEGOTIATIONS	119
Shak B. Hanish, RURAL JAPAN CAN’T TAKE MUCH MORE ECONOMIC PROSPERITY	131
Александар Л. Мартиновић, „СЛУЧАЈ РАЧАК“ – <i>CASUS BELLI</i> ЗА НАТО БОМБАРДОВАЊЕ СРБИЈЕ	141
Недељко Д. Станковић, Албина Е. Абидовић, Марина Д. Мијатовић, МОДЕЛИ ПОДЕЛЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ КРАЈЕМ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА	163
Драган Ј. Танчић, Томас Каналик, Петар Д. Танчић, ПРИМЕНА СТАТИСТИЧКОГ И КОМПАРАТИВНОГ МЕТОДА У ИСТРАЖИВАЊУ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА КОД ДЕЦЕ И МЛАДИХ У ПРИШТИНИ, СЕВЕРНОМ ДЕЛУ КОСОВСКЕ МИТРОВИЦЕ И ЛЕПОСАВИЋУ	171

Звездана М. Елезовић, Светомир Арсић Басара, Милош Ј. Јанковић, ДЕВАСТАЦИЈА СПОМЕНИЧКЕ БАШТИНЕ СРБА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	187
Срђан Ж. Словић, ХОБСОВА ТЕОРИЈА ЧОВЕКА, ДРУШТВА, ДРЖАВЕ, РЕЛИГИЈЕ И МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	197
Радомир Д. Ђорђевић, Марина Ж. Денић, ПРАВНА, ЕКОНОМСКА И КУЛТУРОЛОШКА ПРЕКОМПОЗИЦИЈА СРПСКЕ ДРЖАВЕ И БАЛКАНА НА НАЧЕЛИМА ДУШАНОВОГ ХРИШЋАНСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА (Прилог социолошко-културолошком разматрању законодавства средњовековне Србије)	211
Бојан Н. Шево, Јанко Д. Реко, ОКУПАЦИЈА СРБИЈЕ НА ПРИМЕРУ ВОЈНЕ БАЗЕ „БОНДСТИЛ“	227
Бранко И. Надовеза, НАТО АГРЕСИЈА НА СРБИЈУ КАО ИЗРАЗ АГРЕСИЈЕ АМЕРИКЕ И ИСЛАМА НА ЕВРОПУ – ПРИМЕР КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	237
Мирослав М. Додеровић, ЈУГОСЛОВЕНСКО-АЛБАНСКИ ОДНОСИ У ДЈЕЛУ ВЛАДИМИРА ДЕДИЈЕРА	245
Бошко С. Родић, ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ ЗА ЕВИДЕНЦИЈУ СТРАДАЛИХ ПРИПАДНИКА ВОЈСКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	261
Живорад М. Миленовић, Мирјана М. Симић, УПОРЕДНА АНАЛИЗА ЗНАЊА УЧЕНИКА МЛАЂИХ РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ С ПОДРУЧЈА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ И ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ О ОСНОВНИМ ПОЈМОВИМА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	273
Слободан Ђ. Нићин, Анка С. Булатовић, Војислава Ђ. Грбић, РАЧУНОВОДСТВЕНИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	285

ИСТОРИЈА, АРХЕОЛОГИЈА, ЕТНОЛОГИЈА

Андрей Юрьевич Хошев, РУССКАЯ ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ В СОБЫТИЯХ ВОКРУГ СИТУАЦИИ В КОСОВЕ И МЕТОХИИ В 1998–2000 гг.	301
Марко П. Атлатић, Александар Л. Мартиновић, МИГРАЦИЈЕ СРБА ИЗ КРАЈИНЕ И ХРВАТСКЕ У ПЕРИОДУ 1941–1995. ГОДИНЕ КАО ОБЛИК ЕТНИЧКОГ ЧИШЋЕЊА У ФУНКЦИЈИ СТВАРАЊА ЕТНИЧКИ ЧИСТЕ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ	311
Стефан И. Анчев, КОСОВСКИЈАТ ВЪПРОС В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ СЛЕД 1999. Г.	323
Димитър В. Атанасов, ДА НАРИСУВАШ МИЛОШ ОБИЛИЧ	331
Ђорђе Н. Ђекић, ЗНАЧАЈ АРХЕОЛОГИЈЕ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ СРБА У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ	353

Весна С. Зарковић, ИЗВЕШТАЈИ ПРВОГ КОНЗУЛА СРБИЈЕ У ПРИШТИНИ ЛУКЕ МАРИНКОВИЋА О СИТУАЦИЈИ У СТАРОЈ СРБИЈИ	365
Милош М. Марсенић, ШТАМПА НИШКОГ АРХИВА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ. СТАРА СРБИЈА: „Три поарнаућена српска племена и манастир Дечане међу њима“	377
Далибор З. Велојић, ВАРДАРСКА ДИВИЗИЈА У АПРИЛСКОМ РАТУ 1941.	389
Иван М. Беџић, ПОЛОЖАЈ НОВЧАНИХ ЗАВОДА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У БАНКАРСКОМ СИСТЕМУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	401
Божица Ж. Славковић Мирић, (СУ)ЖИВОТ СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1929–1941.	419
Војин Д. Калинић, ВИДОВДАН НА ДАЛМАТИНСКОМ КОСОВУ 1914. ГОДИНЕ	439
Љубиша Б. Васиљевић, АНТИЧКИ ЛОКАЛИТЕТИ И НАЛАЗИ У ОКРУЖЕЊУ ТЕРМАЛНИХ ИЗВОРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	449
Петар Р. Ристановић, ТРИ СЛИКЕ ЦАРСКЕ ЛАВРЕ: МАНАСТИР ВИСОКИ ДЕЧАНИ У ПУТОПИСИМА МЈУР МАКЕНЗИ И ПАУЛИНЕ ИБРИ, ЕДИТ ДАРАМ И РЕБЕКЕ ВЕСТ	469
Марија М. Савић, Филип М. Обрадовић, АНОНА МИЛИТАРИС НА ДАРДАНСКОМ ТЛУ ЗА ВРЕМЕ ДИОКЛЕЦИЈАНОВЕ ВЛАДАВИНЕ	485
Јован Ј. Алексић, СРПСКА НОВИНСКА ГЛАСИЛА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ ОД 1918. ДО 1941. ГОДИНЕ	493
Јован Д. Симијановић, Дарко Д. Гучанин, БРАТИМЉЕЊЕ И САРАДЊА КРАЉЕВА И ТИТОВЕ МИТРОВИЦЕ	507
Ена С. Мирковић, БЛАГОЈЕ НЕШКОВИЋ И КОСОВСКО ПИТАЊЕ У СВЕТЛУ ИЗЈАВЕ ЋОРЂИЈА ЋОКА ПАЈКОВИЋА ИЗ 1952. ГОДИНЕ	527
Биљана М. Павловић, УПОЗНАВАЊЕ НАРОДНОГ МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У НАСТАВИ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ПРИРОДЕ И ДРУШТВА	543
Александар С. Павловић, СПЕЦИФИЧНОСТ БЕЛЕ ВИЛЕ КАО ЕЛЕМЕНТА НЕМАТЕРИЈАЛНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА СРБА У ВЕЛИКОЈ ХОЧИ	561
Драгољуб В. Даниловић, СРПСКИ ПОМЕНИЦИ СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	587

Божица Ж. СЛАВКОВИЋ МИРИЋ*

ОШ „Војвода Путник“, Београд

(СУ)ЖИВОТ СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1929–1941.

Айсџиракџи: Срби и Албанци живели су не заједно, већ једни поред других, у условима конзервативности, велике неписмености, непостојања интелегенције, албанског поковања закону Леке Дукађинија, утицаја верских старешина и албанског сна о Великој Албанији. Сукоб је почео под турском влашћу када су Албанци у Косовском вилајету били у привилегованом положају. Наставио се и у наредним годинама, а српске власти су покушавале да нарушену равнотежу међу етничким групама врате колонизацијом, сузбију таласе упада из Албаније и заштите немирно погранично подручје. Ипак, међуетнички сукоб је у раздобљу између два светска рата постао отворени међуржавни сукоб. Албанска историографија је оптуживала тадашње југословенске власти да су Албанцима ускраћивали права. Југословенске власти су доносиле нове законе, али су се Албанци супротстављали модерној држави, навикнути да живе по својим племенским законима. Коначно, међуратни период био је исувише кратак да би се прилике у међунационалним односима стабилизовале, што се нарочито показало за време рата и окупације.

Кључне речи: Албанци, Великоалбанска идеја, етнички сукоб, Косово и Метохија, међуратни период, попис становништва, Срби.

Територија Косова и Метохије 1921. била је у саставу покрајине Северна и Јужна Србија.¹ Обухватала је Призренски округ (општина Призрен и Горски, Подгорски, Подримски, Хаски и Шарпланински срез), Метохију (општина Пећ и Ђаковички, Источки и Пећки срез), Звечан (општина Косовска Митровица и Вучитрнски, Дренички и Митровички срез) и део Скопља (Качанички срез) (Симеуновић 1964: 16, 23; Николић 2006).

На основу првог општег пописа урађеног 31. јануара 1921. обухваћено је 11.692.730 становника Краљевине СХС, док је на Косову и Метохији било

* научни сарадник, bozica.slavkovic@gmail.com

1 Ова покрајина обухватала је територију утврђену Миром у Букурешту 1913, да би јој након завршетка Првог светског рата било придодато још 40 нових општина у Источној Србији и Македонији.

евидентирано 439.010 (*Дефинитивни резултати пописа становништва по матерњем језику од 31.1.1921*; Филиповић 1937: 428; Иванишевић 1931: 54–55).² Према овом попису није било могуће утврдити националну структуру становништва Косова и Метохије, јер није било питања о националној припадности. У односу на матерњи језик, било је 113.848 (26.6%) Срба, 278.411 (65.0%) Албанаца и 27.910 (6.5%) Турака. Осталих народности било је 8.084 (1,9%), од којих 184 Словенца, 401 Цинцарин (у Вучитрну, Митровици, Приштини, Урошевцу, Липљану, Призрену и Пећи) а 7.385 осталих и непознато. На основу конфесија било је: муслимана 349.028 (74.4%), православних 92.951 (21.7%), католика 15.783 (3.7%) а осталих 510 (1%, од којих је било мојсијеваца 427) (Филиповић 1937: 431). Ако упоредимо податке везане за матерњи језик и веру, долазимо до тога да је већина православног становништва говорила српским језиком, а муслиманског и католичког турским и албанским. Највећи проценат, односно више од половине становника, говорило је албанским језиком.

Ове податке би требало узети као приближне и не сасвим прецизне, јер је пописано само становништво које је било присутно у време пописа. Такође, поједине етничке групе нису биле евидентиране јер нису биле конституисане као нације (Црногорци, муслимани) (Николић 2006; *Дефинитивни резултати пописа 1921*). Већина муслимана била је „славенског“ порекла, помуслимањеног за време турске владавине и говорили су српским језиком (Ђаковица, Ораховац, Приштина, Ђилане, Качаник, Лапски, Вучитрнски и Дренички срез). Римокатолика је било углавном у Ђаковичком, Шарпланинском, Грачаничком и Ђиланском срезу и чинили су 1% (око 20.000) становништва. Јевреја је било у Приштини и Косовској Митровици. М. Филиповић у *Споменици 25-годишњице ослобођења јужне Србије* истиче да је Срба у Јужној Србији било највише, а да број Албанаца и Турака није био онолики колико га наводе, јер је унет знатан број муслиманских и католичких Срба и Рома.³ Као пример наводи Горски срез у Шарпланинском делу, где је 1921. било 12.817 становника. По народности је било 6.224 Србина, 6.375 Албанаца и 218 Турака, међутим Гора је била помуслимањен крај, па је тако 1.500 Срба проглашено Албанцима, а преко 300 Турцима.

На основу пописа, закључујемо да је Албанаца било у свим срезовима косовско-метохијске области, док је Турака било углавном у Призрену, косовским варошима и у Горњој Морави (Филиповић 1937: 432). У Ђиланском срезу је према попису 1921. био 2.761 Турчин, док А. Урошевић истиче да је била 51 турска породица (што је било око 250–300 људи) (2001а: 23). Што се тиче броја Рома, државна статистика их није уносила у посебну рубрику, већ су уписивани као Албанци и Срби. У Јужној Србији је под рубриком

2 Округ Звечан 70.137; Округ Косово 171.285; округ Метохија 90.080; Округ Призрен 96.781 становник и део округа Скопље (срез Качаник) 10.727 становника.

3 Албански историчар Muhamed Piraku изнео је тезу да је број Албанаца у резултатима пописа био преполовљен, односно да их је било 800.000–1.000.000, а да је на основу званичне статистике било 441.740 (Piraku 1978: 357).

„остали и непознато“ 1921. наведено 22.254 становника (5.702 Јевреја, а остали су били Роми, Черкези, Јермени, Грци). У Метохији (Пећ, Ђаковица, Исток) било је према попису 1921. 328 осталих, али у самој Пећи било је почетком 20. века 41 кућа муслиманских и 10 кућа православних Рома. Било их је и по селима у Метохији, али су вероватно били уписани као Албанци јер су ту муслимански Албанци били у већини (Филиповић 1937: 424–425). Велики број муслиманских Рома који су живели у варошима и селима Горње Мораве били су измешани са Албанцима (А. Урошевић је нашао око 1930. год. 57 муслиманских и 170 православних ромских породица (1931: 94)). Роми су живели и у Ђилану, где су 1927. године чинили 17% од укупног броја становника (Урошевић 2001а: 23).

У периоду до следећег општег пописа 1931. дошло је до административних промена у Краљевини СХС, јер је законом од 26. априла 1922. земља подељена на 33 области уместо дотадашњих покрајина. Територија Косова и Метохије ушла је у састав Косовске, Рашке, Скопске и Зетске области. Након завођења шестојануарске диктатуре, Краљевина Југославија је подељена на девет бановина. Косово и Метохија ушле су у састав Вардарске (срезови Ђилане, Гора, Грачаница, Каменик, Неродимље, Подгора и Шар планина), Зетске (срезови Дреница, Ђаковица, Исток, Косовска Митровица, Пећ и Подрима) и Моравске бановине (срезови Лаб и Вучитрн). Општи попис обављен је 31. марта 1931. када је у Краљевини Југославији евидентирано 13.934.038 присутних становника (*Дефинитивни резултати пописа* 1931: IX), а на територији Косова и Метохије 552.064 (у Моравској бановини од 1.435.584 становника у делу који је припадао Косову и Метохији било је 67.045 или 4.67% , у Вардарској од 1.574.243 било је 276.245 или 17.55% и у Зетској од 925.516 било је 208.774 или 22.56% становника) (Симеуновић 1964: 27). Пописивани су вероисповест, матерњи језик и национално осећање испитаника. Проблем код овог пописа био је у томе што је било предвиђено да се Срби, Хрвати, Словенци, Македонци и Муслимани пописују као Југословени, док су припадници националних мањина наводили своју народност, па је тако немогуће одредити националну структуру Косова и Метохије. Највише њих је изјавило да за свој матерњи језик сматрају албански 331.549 (60,01%), а затим српски 179.524 (32,05%).⁴ Ипак, не могу се прецизно и тачно узети подаци пописа јер се границе тадашњих срезова и бановина нису поклапале са границом данашње покрајине.

У односу на попис из 1921. може се утврдити да се становништво повећало за 26%, мада нису територијално упоредиви. Повећан је био број припадника

4 Подаци о верској припадности публиковани су 1938, али не и они о матерњем језику и националном опредељењу испитаних људи, зато што се у међувремену одустало од политике интегралног југословенства. Након уласка немачких окупационих трупа у Београд 1941, заплена је материјал о попису становништва 1931. Срећен је и публикован у Бечу 1943. под насловом *Die Gliederung der Bevoelkerung des ehemaligen Jugoslawiens nach Muttersprache und Konfession nach den unveröffentlichten Angaben der Zählung von 1931* (Николић 2006).

Срба и Црногораца (са 21.1% на 26.9%), муслимана (са 3.1% на 4.55%) и Хрвата (са 0.6% на 1.0%). Учешће Рома је остало исто (2.5%) док се учешће Албанаца и Турака смањило (са 65.8% на 60,1% код првих и од 6.3% на 4.3% код других). Повећање није било узроковано само природним прираштајем, већ и досељавањем колониста и исељавањем Турака (1934 и 1935. године), које није узимало веће размере, али је било од етничког значаја. М. Филиповић наводи да број српског и југословенског становништва није био испод 70% (Филиповић 1937: 426). Број Јевреја био прилично стабилан, а од некадашњих 12.000 Черкеза на Косову их је 1933. године било око триста (*Vardar*, 9. јул 1933: 7).

Број Срба, Албанаца и Турака по срезовима на Косову и Метохији

Срез	Срба	Албанаца и Турака
Урошевачки	15.090	24.894
Ѓилански	35.930	57.851
Приштински	26.910	32.511
Суворечки	5.539	13.558
Призренски	15.256	32.429
Бродски	3.228	13.877
Ораховачки	5.918	31.597
Србички–Дренички	8.267	20.517
Косовскомитровачки	22.245	10.623
Вучитрнски	10.690	20.353
Подујевски	9.604	24.174
Ђаковачки	11.739	28.870
Пећки	18.013	27.320
Источки	11.600	14.896

(АС, БИА, III, ф. 121, Реферат о националним мањинама, Арнаути на Косову и Метохији)

Регионални попис на подручју тзв. Старе Србије (данашње Косово и Метохија, Јужна Србија и Македонија) обављен је крајем 1939. у режији среских начелстава. Према прикупљеним подацима на дан пописа било је 645.017 становника, од чега је несловенског порекла било 65.6%.⁵ Међуратних колониста, уписаних посебно, било је 52.294 (9.2%). Овај попис је прилично био нејасан и непотпун, али је према подацима Г. Николића одређена структура становништва на основу природног и механичког кретања становништва. У односу на попис из 1931. становништво Косова и Метохије било је увећано за 17%. Број Срба, Црногораца, Хрвата, Рома и осталих се повећао, а број Албанаца и Турака смањено, пре свега због већег природног прираштаја мухамеданског у односу на хришћанско становништво и исељавања Албанаца,

5 У несловенски елемент осим Албанаца и Турака убрајани су и муслимани. У словенски елемент убрајани су староседеоци који су се на Косову и Метохији налазили 1918, као и они који су се после 1918. населили по градовима или сами купили земљу. Насељеници су били сви они који су земљу добили од аграрних власти у периоду између два светска рата.

Турака и муслимана, а досељавања Срба, Црногораца и Хрвата (Николић 2006). Такође, највероватније је до благог смањивања учешћа албанског становништва долазило услед високог морталитета деце млађег узраста и младих жена (Петровић 1991: 173–189). У истраживању академика А. Урошевића, у периоду 1921–1931, на Косову и у Косовском Поморављу избројано је било 8.461 кућа од чега су досељени Албанци чинили 5.806 или 68%, што се слагало са подацима пописа преко матерњег језика (1987: 427–434). Р. Петровић у свом истраживању истиче да је ово показатељ да је просечна албанска породица била исте величине као и неалбанска и да се није наглашено разликовала (1991: 173–189).

Националност на Косову и Метохији на основу три пописа

Националност	Година пописа					
	1921	%	1931	%	1939	%
Албанци	288.907	65,8	331.549	60,1	350.946	54,4
Срби и Црногорци	92.490	21,2	148.809	26,9	213.746	33,1
Муслимани	13.630	3,1	24.760	4,5	26.215	4,0
Турци	27.920	6,3	23.698	4,3	24.946	3,8
Роми	11.000	2,5	14.014	2,5	15.221	2,3
Хрвати	2.700	0,6	5.555	1,0	7.998	1,2
Остали	2.360	0,5	3.679	0,7	5.940	0,9
Укупно	439.010	100	552.064	100	645.017	100

(Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата (Николић 2006))

На основу резултата сва три пописа видимо да су Срби и Албанци чинили су највећи проценат становништва на Косову и Метохији. Они су они живели заједно на овом простору или како је понекад изгледало једни поред других. Сукоб између албанског и српског народа није био нужно и национални сукоб, живели су заједно без икаквог уопштеног конфликта у средњем веку. Сукоб је настао у новој верско-друштвеној диференцијацији турског феудалног поретка (Богдановић 1990: 114). Привилегован положај Албанаца у Косовском вилајету (1878–1912) узроковао је постојање неравноправности између њих и Срба, пре свега због различите верске припадности, али и етничке разлике и борба за земљу. Разлике су се испољавале и у реалним, свакодневним односима два слоја становништва (Јовичић 1991: 138). Физичка, економска и неравноправност пред властима, затим неравноправност у свакодневном животу, попут становања и међусобног опхођења, имали су за последицу пљачкање и насиље (Јагодић 2009; Перуничкић 1988; Батаковић (избор) 1988; Нушић 2005; Нушић 2007; Поповић 2007; Микић 1988; Станковић 1910; Иванић 1903; Батаковић 1991; Стојанчевић 1994).⁶

6 Хришћани у време Рамазанског поста нису смели јавно да једу, пуше или пију. Било је примера где Албанци нису дозвољавали да се подигне црква и нетрпељивости према православним свештеницима, али су у Косовском вилајету ретко скрнавили православне

М. Јагодић је у књизи *Српско-албански односи у Косовском вилајету 1878–1912*, направио класификацију познатих злочина. Највећи број убистава био је забележен у време Призренске лиге 1878. и 1879. и варирао је у односу на политичке прилике у Турској и Косовском вилајету (1905, 1912. године). Срби нису организовали шири отпор Албанцима и трпели су овакво понашање, јер су, између осталог, страховали од стране интервенције, као и од даљих злочина и освета (2009: 184–224; Богдановић 1990: 183–194). Управо због тога постојала је ограниченост кретања и принудно затварање у ограничен простор – кућу или село. То је утицало и на живот српских девојака и жена и то посебно у варошима. У страху и неповерењу према властима, ни тужбе се нису подносиле. Као последица страха, јављала се социјална мимикрија, која се огледала у замени српских спољашњих обележја идентитета албанским. Тако је српска ношња последњих деценија турске владавине била скоро иста као албанска (Вукановић 1998: 76; Јагодић 2009: 224–240).

Српско становништво које се није могло одупрети албанском притиску, пресељавало се у друга села и суседне крајеве. Било је и примера оних који нису напуштали свој дом, већ су прелазили у ислам, односно поарбанашивали се, да би се заштитили. Прво су мушкарци прелазили у ислам, затим цела породица, а поисламљивали су се и читави родови. Ј. Цвијић је свако поисламљивање довео у везу са неким значајним историјским догађајем, па је тако први талас био у 16. веку, други после уништења Пећке Патријаршије, трећи у првим деценијама 19. века, и четврти везан за српско-турски рат 1876. године (Цвијић 1911: 1098–1099, 1162–1163, 1165–1166).

Прелазак у ислам и албанизација српског становништва, где су они примали албанске обичаје и улазили у њихове фисове (Урошевић 2009: 63),⁷ сликали су историјске, политичке, економске, социјалне и демографске прилике које су довеле до етничког поремећаја на Косову и Метохији. Број поарбанашених Срба по истраживањима Ј. Цвијића, Б. Нушића, Т. П. Станковића и других, чинио је најмање трећину укупног албанског живља Косова и Метохије крајем 19. и у првој деценији 20. века (Батаковић 1991: 84). Нарочито је у Дреници био висок број Арнауташа (Срба који су постали Албанци) због

верске објекте. Физичка неравноправност у периоду до Балканских ратова темељила се на томе што су Албанци живели у фисној организацији и што су били наоружани пушкама. На бесплатну заштиту од угледнијих Албанаца Срби нису могли да рачунају, па су морали да је плаћају. Економска неравноправност је била изражена у аграрним односима. Степен личне и имовинске сигурности становништва у Косовском вилајету није био висок. Свако село имало је чувара – пољака, који је био наоружан и обично Албанац, а неретко би злоупотребљавао свој положај. Срби су били често приморани да напуштају своја имања, јер су били изложени нападима, рањавањима, убиствима, пљачкама, отмицама девојака. Пљачкашке навике Албанаца са Малисорских и Мирдитских висоравни прерастале су временом у пљачкашку привреду. Насиље није било реткост у Косовском вилајету, пре свега јер је у албанском друштву крвна освета била свакодневна појава, али и насиље над српским становништвом, као право јачег над слабијим све до Балканских ратова.

7 Негде су се управљали за улазак у фисове према крсној слави поисламљених Срба пре примања ислама (Урошевић 2001а: 28–30).

притиска Албанаца муслиманске вере. Они су задржали слављење Божића, Ђурђевдана, певали уз гусле, поштовали неке свеце, давали прилоге цркавама, тражили од православних свештеника да им читају молитву за оздрављење болесног детета или су молили игумана неког већег манастира (Дечани) да им „шиша“ дете, па су их после звали кумовима. Према истраживању А. Урошевића, исламизацијом, па онда албанизацијом, само на ужем простору Косова било је обухваћено од 111 од 612 српских родова, којима су пре свега остали трагови у презименима (већи део у Косовској котлини имало је српски облик – Цановић, Биљановић, Шемовић, Пољановић итд.) (1987: 67).

За проучавање исламизације и арбанизације користан је пример Горе и Опоља (у околини Призрена). Гора је била насељена Србима муслиманске вере, који су примили ислам, а Опоље становништвом албанске говорне групе. Становништво Горе је примило ислам онда када је око ње стегнут обруч, јер је становништво Љуме (делом српско, делом католичко) примило ислам, мада је поисламљивање ишло постепено (Богдановић 1990: 119–120). У Гори су сачуване многе цркве и гробља, стара родовска имена и презимена, стари обичаји, предмети у вези са старом вером и језик, док су у Опољу изгубили језик и веру. Горани се нису орођавали са албанским суседима наводећи као разлоге различит језик, обичаје, ношњу, док су се албанске девојке радо удавале за Горане због вишег материјалног и културног нивоа. (Лутовац 1955: 5–83; Богдановић 1990: 113–121).

Постојали су примери двоверства (криптохришћанство) што је представљало тајно хришћанство (католичанство) у привидном исламу. Сви чланови једне породице издавали су се за муслимане и вршили муслиманске обреде, али су исто тако кришом или јавно вршили хришћанске обреде, што је имало разлоге у томе што су се тешко растајали са верским васпитањем из претходне вероисповести (поједници су пре подне одлазили у џамију, а поподне у цркву) (Урошевић 2001а: 43–45). Тако је Т. Вукановић забележио да у кући неког Таира Бајрамовића – Бериша, у селу Бериши у мусафирској оди (гостинској соби) на источном зиду била окачена икона Богородице са Христом, јер је Таирова мајка као девојка била католикиња (Вукановић 1998: 195). „Љармани“ (шарени), како су их називали, били су бројни у Призренском пашалуку, који је обухватао поједина подручја Албаније и Старе Србије, укључујући и Пећки округ (Батаковић 1998: 46–47), а А. Урошевић бележи да је било доста криптохришћана у Ђиљанском крају (2001б: 83–92).

Албанци и поарбанашени Срби муслиманске вероисповести издавали су се за Турке, име Шиптар код њих био је исто што и катунар, човек који живи на селу. Православни Срби су нерадо гледали на муслимане. Турке су звали Турцима, а муслиманске Албанце Арнаутима, али и Турцима. Албанце су у турском периоду звали Арбанасима, а такође „арнауштијом“, „белокапцима“, „шуганима“, па и „мишевима“. Према католичким Србима и католичким Албанцима Срби нису имали мржње. Звали су их „Латини“. Муслимански Албанци су звали Србе „Шкау“. Турци су их звали „Ђаур“, а после рата „Срб“. Албанце су Турци звали „Арнауд“ што је имало значење

презрења и мржње. Цигани су били код свих презрени. Албанци су их звали „Мађуп“, а Турци „Чингене“. Православни Цигани су прелазили у ислам исто као и Срби. Они су више волели да буду и презрени „Баури“ и „Шкије“ него Цигани. Цигани су од турског па до међуратног периода говорили албански језик, чак и они православни, али су се издавали за Србе (Урошевић 1931: 144–145).

Када је Вацлав Гирза, чехословачки посланик у Београду, посетио Јужну Србију, забележио је да народ на Косову и Метохији одликује „телесна лепота, понос и урођена елеганција. Сви су учтиви, поносни и свесни себе – прави примитивни центлемени“ (*Vargar*, 11. новембар 1935: 2). Код Алабанаца се опајало веће „кицошење“ него код Срба, пре свега јер су се чешће међусобно посећивали (Божовић 1998: 103).⁸ Срби су се и изван свог села, па чак и у вароши, виђали „у гаћама са кошуљом“, док су то Албанци сматрали за непристојност. Такође, Албанци су ретко псовали због патријархалног начина живота, али „када би дошло до тога онда би се изливали потоци читавих увреда, клевета, због чега је долазило до туча. Каткад би се из тога изродила и крвна освета“ (Вукановић 1998: 190–191, 201–203). Муслиманске жене су се у селима са мешовитим становништвом појављивале са ферецом, а у случајевима када је цело село муслиманско од једног фиса, онда није било потребе за тим, јер се нико није могао оженити сељанком истог фиса (Урошевић 1931: 137–142). Косу су шишали и Срби и Албанци. Браду су имали Турци и Албанци, а и муслимански Цигани (Урошевић 1931: 137–142). Било је заступљено и тетовирање углавном иницијала или пуних личних имена и верских мотива (код муслимана полумесец са звездом, а хришћана крст). Таква врста тетовирања била је заступљена само код мушкараца. Код муслимана Албанаца, на пример у Приштини, жене су се тетовирале по ногама и рукама. Тетовирање је код Албанаца у Вучитрну било веома распрострањено, пре свега у војсци, а случајеви тетовирања су постојали и у Призрену (Филиповић 1936: 76–95). „Бојадисање“ косе, ноктију и прстију био је општи

8 Г. Божовић истиче да су у „Пећком Подгору Арбанаси имали отменије и господскије држање од осталих Арбанаса, пазили су на своју спољашњост и на свој живот у кући. Њихов опанак био је најлепши динарски опанак, а чарапа пристојна мушка без много шара и отмена. Турци су на њих извршили утицај да не раде много. Турска чаршија им је натурила весеље више него по другим крајевима, онај турски зевк који су носили Скадар, Пећ и Ђаковица. По другим крајевима, у Дреници на пример весеље је мушки разговор, озбиљна васпитна разонода да се спомене чојство и старина, а овде је весеље такво често и уз ракију до поноћи. Певали су уз гусле, тамбуру и са прстом у уху у двопеву. Гуде са оном малом одликом арнаутском, лошије но Црногорци а певали су у десетерцу. Песме су им биле доста дуге. Уз тамбуру су певали као и други Арнаути краће епске песме оно што је од прилике била романса и балада али са бржим темпом и махом без прекидања, то је био више малисорски речитатив а певање само на завршетку. Уз тамбуру су певали и неке љубавне песме. Садржина је тих песама из пијаних сељамлука Пећи и Ђаковице, а нарочито Скадра, и за озбиљну дреничку оцаклију била би просто непристојна. Јер Арнаути не маре за телесни севдах. А у двопеву су певали прескочице које су постале уз игру код капе. Оне су биле врло духовите, али грубе и често непристојне, сељачки сирове. А то је била једина прилика када је Арнаутин смео уопште да буде галантан“.

обичај код муслимана у косовско-метохијској области, мада је било на Косову примера да и српске жене то раде. Црна боја се стављала први пут пред свадбу и после се редовно бојила коса у црно до смрти. Боја се стављала петком и зато су Српкиње у Вучитрну звале петак „боја“. Плава коса се у косовским варошима уопште није могла видети (Филиповић 1967: 49).

Гостопримљивост је била код Албанаца веома важна. Према Канону Леке Дукађинија, за убиство госта, силовање жена и скрнављење оружја кажњавало се крвном осветом (*Канон Леке Дукађинија* 2011, чл. 920–931). Сматрали су гостом свако лице, без обзира на његов узраст, пол, конфесионалну, националну или социјалну припадност. Руговско је гостољубље било чувено, иако је крај био веома сиромашан. Чак су примали и Црногорце иако су са њима „увек били на пушци“ (Божовић 1998: 75). Подгорци су били врло гостољубиви и пријатни људи. „Ни из ког другог краја Арнаутин се не уме тако пријатељски осмехнути нити на речи бити уљуђенији и питомији“ (Божовић 1998: 103). Гостопримство у Ѓзиланском крају било је развијено и код Срба и код Албанаца. Срби су се посећивали породично само за време слава, о заветинама села и већим празницима, док је код Албанаца било посета и „без озбиљног повода“. Код Срба се гост одмах уводио у кућу и остајали су са њим домаћин и други мушки чланови, а код Албанаца је гост морао да куца да би се „женскиње“ удаљиле, а затим се одводио у одају за госте. Код свих Албанаца је била дужност да што боље дочекају госта, али то није било као код Срба само угошћење у јелу, већ је гост био окружен пажњом и разговором – око госта су се скупљали сви и седели скршених ногу, добацивали су један другом дуванску кутију и разговарали. Код Албанаца је био бољи намештај у гостинским собама него код Срба. Ипак, постеља је код Срба била чиста и опрана, док је код Албанаца „иако је била финија, каткад заударала, јер је била нечиста“. И код Срба и код Албанаца спавало се на поду. Срби су остављали госта на спавању самог у соби, а код Албанаца је остајао неко од укућана, најчешће домаћин (Урошевић 2001б: 55–57). Гост се обавезно испраћао при одласку (Влаховић 1988: 220–228; Јовановић 2007: 551). Такође, било је заступљено и побратимство, које се исказивало пијењем крви, а братимили су се и Срби и Албанци, јер се то није одбијало. Кумство је било веома поштовано, није се поништавало нити мењало, нити се са кумовима улазило у сукоб (Вукановић 1986: 225–228). Руговци су кумбарију (кумство) и побратимство с Србима „пазили као светињу и детињски веровали у њих, тако да је било примера када су то и животима плаћали“ (Божовић 1998: 75).

Етнички положај Срба поправио се после ратова 1912–1918. Начин понашања и опхођења с Албанцима не само да више није имао понижавајући карактер, већ је код старијих људи постао равноправан. Срби и православни Цигани називали су се Србима и захтевали су од Албанаца да их тако и зову. Многа албанска села имала су по који српски дом. Насупрот ранијем скоро општем познавању албанског, ишло се ка познавању српског језика. У мешовитим селима и даље се употребљавао и један и други језик

(Урошевић 1931: 144, 154–155). Вацлав Гирза, чехословачки посланик у Београду, који је посетио Јужну Србију, истакао је да „сви становници живе сложено, узајамно су толерантни и не постоје међу њима ни верски ни народносни сукоби“ (*Вардар*, 11. новембар 1935: 2). Заиста, било је примера доброг живљења и међусобног помагања Албанаца и Срба. У доба досељавања Албанаца, Срби су их примали са разумевањем, а они су касније у случају потребе узимали у заштиту Србе. Памтило се да су Албанци у мешовитим селима штитили и бранили своје суседе Србе од Албанаца других села (Урошевић 1931: 133). Албански муслимански род Ђонт у Броду истицао је са поносом како је православна црква св. Петра близу њихових кућа сачувана његовим заузимањем, као и да су чували православно гробље. Албанци око манастира Девич нису заборављали да су били православци, „турчени силом“. *Вардар* за те случајеве наводи „Воле своју државу и кажу – ми смо српски Арнаути. Србија је наша отаџбина“ (*Вардар*, 8. децембар 1935: 2). Када је велика задруга Дурлевића у Драјковцу 1934. морала да се подели, позвала је виђеније Србе да јој помогну, али када они то нису успели, онда су позвали Албанце који су допринели подели (Урошевић 20016: 243). Такође, Г. Божовић је описивао да су међусобни односи Срба, Турака и католика Албанаца у Призрену, били „добри и присни“. Истицао је да католици не би требало да се „страше у једној хришћанској земљи, јер је Призрен и поред тога што је био православац као нико, тврд и чврст до Бога па никад клерикалан и узак хришћанин“ (1998: 62).

Отпочела је приватна и државна колонизација, којом је не само био повећан број српског становништва, већ су побољшане саобраћајне, привредне и просветне прилике, чиме је била појачана отпорна снага староседелаца (Филиповић 1937: 390). Ипак, колонисти у појединим местима нису били добро дочекани, као што је то био случај у Косовској котлини, па су у мешовитим селима у отпору учествовали и Срби и Албанци. Највише је спорова и свађа између затеченог становништва и колониста било око напаше и штета око немарног чувања стоке. Срби су често били негативни према њима, јер их нису желели на земљишту својих села, а Албанци нарочито због „женскиња“ и јер су навикли на „својствен“ живот. Досељеници су староседеоцима прилазили са поштовањем, али су Албанци подозриво гледали на њих (Урошевић 1931: 153). Заоштреност односа насељеника и Албанаца долазила је због обрађивања земље и могло је доћи до сукоба чим би жандарми напустили села.⁹ Тако се у мају 1940. десио велики сукоб између колониста и Албанаца у општинама Штимље и Косин, у Неродимском срезу, у коме је било рањених и повређених (Павловић–Бонџић и др. 2012: 52).

До зближавања Црногораца–насељеника и Албанаца дошло је крајем тридесетих година 20. века, па није био редак случај видети их заједно у

⁹ Војни архив (даље ВА), пописник 17 (даље п. 17), кутија (даље к.) 95 б, фасцикла (даље ф.) 4, бр. 17, 1940.

кафани за истим столом у срдачном разговору.¹⁰ Позајмљивали су једни другима стоку и раднике.¹¹ У Грачаничком срезу, општински деловођа у Бабуту истицао је да „за време постојања Југославије, између нас и домаћег арнаутског живља није било несугласица и сукоба. Ми смо поштовали њихове народне и верске обичаје, а они опет нису показивали никакве знакове незадовољства због нашег доласка. Земља која нам је додељена било је неискоришћено државно земљиште, док смо се заједнички служили утрином за испашу стоке. Арнаутске њиве и поседе нису такнути. Можда им је тек негде дубоко у души било криво што је нестало старог времена или како кажу 'вакта', када су они били арнаутски господари и кад им је државна власт врло мало ограничавала њихову апсолутну слободу. Колонизацијом Косовске области осуђено је на пропаст старо арнаутско одметништво од власти јер је државна власт у Србима колонистима добила поуздан елеменат и ослонац за мир, ред и безбедност на Косову и оним осталим деловима Старе Србије где живе Арнаути, нпр. у Метохији“ (Јевтић 2007: 145–229). У Доњем Годанцу, Штимљу и Црном Брегу забележено је да су Албанци помагали колонисте у пољским радовима, а колонисти су им узвраћали ту бесплатну помоћ. Жене су се међусобно посећивале иако нису знале језике. Тако блиски односи између затеченог становништва и колониста утицали су на пољске радове и материјалну културу. Затечено становништво је, по угледу на колонисте, рало са воловском запрегом заменило плугом на коњску вучу, почело сејати кукуруз на редове и куповати модерне земљорадничке справе (Урошевић 2001б: 375–376). Било је и примера међусобних брачних веза. Углавном су се косовски Срби женили код колониста јер су се од њих могле узимати девојке без куповине, док је обрнутих случајева било мало. Ипак, склапање брачних веза са колонистима било је ретко, јер су досељеничке жене за староседеоце показивале „већу слободу и слободније држање и понашање“. Што се тиче брачних веза између осталих слојева становништва, Турци нису склапали бракове са Албанцима због различитог језика, као и због потцењивања Албанаца које су Турци сматрали сељацима ма колико били богати и отмени. Српкиње нису хтеле да се удају за Цигане, а ако би нека одбегла, подизало би се цело село да је врати. Код Албанаца тога није било јер је било доста поарбанашених Цигана. Католички Срби и католички Албанци такође нису склапали бракове због разлике у језику, а и због тога што су Албанци са потцењивањем гледали Србе (Урошевић 1931: 154–155).

И поред примера сарадње и покушаја Краљевине Југославије да равнотежу међу етничким групама нарушену у 19. веку врати колонизацијом, међуетнички сукоб је у раздобљу између два светска рата добио димензију једног отвореног међудржавног сукоба (Батаковић 1998: 222). Срби и Албанци, упркос томе што су живели у истим природним и привредно-географским

10 ВА, п. 17, к. 956, ф. 4, лист 3, Штаб III Армијске области, 28. јун 1940.

11 Архив Југославије (АЈ), Фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 9, архивска јединица 37, Дописник у Скопљу, 20. септембар 1930.

условима, историјским збивањима и у сличној народној култури, нису могли да живе заједно (ур. Пантелић 1998: 58). Преласци преком границе од стране одметничких банди, њихово пресретање и напади на сељаке, кријумчарење, ширење вести о Великој Албанији, операције одметника и активиста Косовског комитета били су константни. Хасан Приштина, вођа Косовског комитета, поручивао је 1920. године својим присталицама на Косову и Метохији да „у нападању и убијању Срба покажу више живости; да што више ремете безбедност и изазивају што веће нереде и да кваре железничке пруге и телеграфско-телефонске линије“. Тако су учестала убиства и пљачке (Димић–Борозан 1999: 91). Мештани појединих села у Горском и Шарпланинском срезу означавани су као „сам разбојник пљачкаш“, „страшан елемент“, наоружани и спремни на отпор. У својим пљачкама одводили су најчешће стоку, каткад жене и свој плен пребацивали преко границе у Албанију (Глигоријевић 1991: 212–213).¹² Качаци су се скривали у планинама и „иза сваког жбуна се могла очекивати пушка“. На удару је био највише хришћански свет (Џелетовић Иванов 1990: 1–7). Колонисти су били у тешком положају због сталних напада качака, па је тај осећај личне и имовинске несигурности давао колонизацији привремену карактер. Држава је покушавала да реши проблем качака амнестијом коју је Министарство унутрашњих дела дало свим одметницима, који су могли да се предају у одређеном року, али је и то имало само делимичан успех (Богдановић 1990: 233–235). И поред тога што су качаци обезглављени убиством качачког вође Азема Бејте 1924. године, М. Кус- Николајев забележио је у Њиланском срезу како му се чини да би „ти симпатични Арнаути вољели да се често 'нађе' по који качак, јер кад их се не би 'нашло' одоше пушке натраг у касарну а оне су битни део мушкарачства Арнаута“ (1930: 127).

У архивским изворима фонда Министарства унутрашњих послова може се наћи статистика криминалитета по срезovima на Косову и Метохији, само што није одређено у свим случајевима ко су починиоци кривичних дела. Највећи број кривичних дела била су убиства, покушаји убиства, тешке телесне повреде, злонамерне паљевине, крађе и утаје.¹³

12 Два забележена случаја отимања девојака у јулу 1940. од стране качачких банди у Јунику, у Ђаковичком срезу (ВА, п. 17, к. 619, ф. 3, бр. 2, 21. јул 1940; ВА, п. 17, к. 619, ф. 3, бр. 2, 9/10. јул 1940).

13 Убиства су била најчешће око сече шума (у августу 1930. у Ђаковичком срезу убиство насељеника од стране Арбанаса, јер је насељеник секао његову шуму), испаше (у Качанику у априлу 1932. убиство око испаше), крвне освете (у Призрену у јулу 1932, у Качанику у јулу 1934. крвна освета између двојице Арбанаса за убиство од пре 23 године, у Приштини у јулу 1934, у Грачаничком срезу у августу 1930), због имовине (у Грачаничком срезу у априлу 1932. убиство због имовинских размирица, у Урошевцу у јулу 1932. убиства због земље), при преласку границе (у Призрену у марту 1930. и новембру 1932). Било је и других разлога (у Ђаковичком срезу у августу 1930. убиство Арбанаса јер је откупио већ заручену девојку за своју трећу жену; у Приштини у септембру 1932. убиство Арбанаса због упада у кућу и насртаја на жену). Тешке телесне повреде биле су забележене међу Арбанасима и насељеницима (у Њиланском срезу у новембру 1932. насељеници, када су се враћали са рада, били су нападнути од стране становника Д. Слатине; у Подгорском срезу

На основу извештаја Трећег армијске области о одузетом оружју, видимо да је највећи број заплењен у Вучитрнском и Ђиљанском срезу.

Одузето оружје у мају 1940. на Косову и Метохији

Срез	Војне пушке	Војни пиштољи	Грађанске пушке	Грађански револвери	Бомби	Бојевих метака
Косовскомитровачки		1		2		
Пећи	1	4				
Источки	2	1	1	1		
Дренички	2		1	1		
Подримски	1	2				
Ђаковички		1		1		
Подгорски		1				
Шарпланински	2	1				
Горски		3		1		1
Вучитрнски	8	11	3			
Ђиљански	9	7	2	1	2	
Свега	27	38	10	7	2	1

(ВА, п. 17, к. 519, ф. 3, бр. 54, 29. мај 1940)

Албанска историографија је оптуживала тадашње југословенске власти да су Албанце третирали као грађане другог реда и да су им ускраћивали њихова права (ур. Хадри 1979: 157–160). Ипак, Краљевина СХС обавезивала се законима и уредбама да ће поштовати једнакост свих становника.¹⁴

у априлу 1932. тешке телесне повреде због земље и због терања стоке преко ливаде (Арбанас и насељеник)), али и између насељеника (у Качанику у новембру 1932. туча два насељеника око стоке) и Арбанаса (у Неродимском срезу у априлу 1932. међусобна туча због освете и превласти о кметовски положај) (АЈ, Фонд 14, МУП, фасцикле 193–202). Група Арбанаса из села Резана, срез Дренички, покушала је да убије заменика старешине манастира Девич, јеромонаха Рафаила Миловановића, пошто су били ухваћени у илегалној сечи манастирске шуме (*Vardar*, 18. септембар 1936: 4). Муарем Реџеп, председник општине белоцркванске из Зрза и Лимон Рамадан нанели су тешке телесне повреде и опљачкали новац управитељу основне школе Бела Црква Гарић Војиславу из Зрза зато што је он тражио по наређењу Банске управе Зетске бановине одржавање вежби телесног васпитања сеоских младића, па су га учесници „штаповима, камењем, ногама и рукама ударали“. Арнаути су истукли 11. августа 1939. Младеновић Миладина, насељеника из Велике Круше, затим Тодоровић Недељка и његова три сина у селу Сопнићу (ВА, к. 518, ф. 5, бр. 47, Штаб Косовске дивизијске области, 3. септембар 1939).

¹⁴ Краљевина СХС обавезала се да према Сан Жерменском уговору 1920. свим становницима да потпуну заштиту живота и слободе без обзира на порекло, народност, расу или веру, као и да ће сви становници имати право на слободно вршење своје вере. Предвиђено је да су сви грађани једнаки и да се припадници других језика осим званичног могу служити и својим језиком. Такође, грађани су добили право да о свом трошку подижу добротворне, верске и социјалне установе, школе и друге васпитне заводе, да у варошима и срезовима у којима у знатној мери станују припадници других језика добију олакшице, да се деци обезбеди настава у основним школама на њиховом језику. Уставом од 1921. прописано је да се мањинама друге расе и језика даје основна настава на њиховом језику

И поред ових закона Албанци су се супротстављали модерној држави, навикнути да живе по својим племенским законима и у привилегованом положају (Јовичић 1991: 139–143; Богдановић 1990: 223–228).

Југословенска политика у односу на Албанију била је угрожавана настојањем албанских првака да великим силама укажу на тежак положај албанске мањине на Косову и Метохији. Тако је Хасан Приштина поднео меморандум Друштву народа 1927, у којем се наводи да у Краљевини Југославији живи чак 900.000 Албанаца без мањинских права (Слијепчевић 1983: 298). У Албанији се такође потенцирао лош положај албанске мањине у Југославији. Повод за расправу о овом питању у албанској скупштини било је убиство проте Стефана Ђачовија у селу Зумби 1929, са циљем да се проблем албанске мањине изнесе пред Друштво народа, да би се показало да они „нису елемент немира на Балкану“ и да је од 1912. „истребљено“ преко 200.000 Албанаца у Југославији.¹⁵ Реис ул улема је обавештавао министра правде да су полицијске власти у Косовскомитровачком срезу присиљавале муслимане (који су чинили 2/3 грађанства) да затварају радње на православне верске празнике, на шта је начелник Косовскомитровачког среза известио да су „муслимани сами то радили из пажње према православном живљу“.¹⁶ Јашар Еребар, посланик драчко-тирански, истицао је да се у селу Јањева над албанским становништвом врше „зулуми административних југословенских власти. Истребљење Арбанаса врши се систематски. Као најбољи пример ја ћу вам навести случај са Качаником. Тамо су били све муслимани, са разним шиканама власт је успела да истреби добар део Арбанаса тако да је било преко половине српског елемента. Ни због чега су људи осуђивани. На пример кажу му: убио си српског војника у тој и тој години и за то је добио неколико година тамнице“.¹⁷ Сукцесивно у албанским листовима излазили су написи о прогањањима и притисцима разних врста која су се вршила над албанским породицама на Косову.¹⁸ Такође, Друштво

под погодбама које ће закон прописати. Ова одредба је била разрађена Законом о народним школама из 1929. којим се предвиђало отварање посебних одељења у местима где су живели држављани који су говорили другим језиком и настава у њима се предавала на матерњем језику ученика, с тим што се државни језик предавао као обавезни предмет.

15 АЈ, фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 20, пов.1809, Посланство краљевине Југославије, Тирана 15. новембар 1929.

16 АЈ, Фонд 63, Министарство правде Краљевине Југолавије, Фасцикла 29, Министарство унутрашњих послова Министарству правде, 19. јуна 1934.

17 АЈ, Фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 726, архивска јединица 905, Тирана 15. 11. 1929 .

18 У *Газети Шпийтаре* бр. 267 (13. 11. 1929) истицало се да се „истребљење Арбанаса непрекидно врши“. Ухапшен је био народни посланик Рамазан Хајзула од стране полицијских власти у Приштини, зато што је убио петорицу Срба приликом одступања српске војске. У ствари овај лист је истицао „да су се Срби окомили на њега јер је врло богат и интелигентан човек, и чинили су све да нестане као и сви остали који су се још задржали на јадном Косову“. У часопису *Вулнеџи* од 29. јануара 1930. истицало се да „југословенска држава није поштовала Друштво народа и је арбанашка мањина изложена насиљима, убиствима, тучама, паљевинама, обезбашћењем мирних арбанашких породица“.

„Дешира“ (Жеља)¹⁹ у Бугарској, позивало је „све патриоте у Софији да пове-ду акцију у свим арбанашким организацијама које су се налазиле ван домо-вине као и организације Косовара“.²⁰

Страдање косовско-метохијских Срба интензивно је почело одмах на-кон капитулације Југославије у Другом светском рату. То насиље карактери-сало се физичким нападима, отимањем имовине, скрнављењем и рушењем српских светиња и присилним исељавањем (Денда 1993: 43; Богдановић 1990: 247–248). У Источком срезу, чим је отпочео рат у априлу, протерани су Срби насељеници и многи староседеоци. Преко ноћи су се палиле куће и организовале се наоружане групе Албанаца, који су узимали оружје из ма-гацина. У Пећком срезу било је случајева отмице девојака и вршен је прити-сак за исељавање. Нападали су Србе физички, пуцали на куће, палили сламе и куће. У Ђаковичком срезу, где су односи Срба и Албанаца пред рат били коректни, одмах након слома 1941. отпочео је изгон Срба. Срби су се најпре склањали су се склањали код албанских пријатеља, али „беса“ није пошто-вана у свим случајевима. У Призрену је било нешто више сигурности па су насељеници могли да остану мало дуже. Поједини староседеоци Срби бежа-ли су у Шар планину па су се одатле исељавали. У Ђилиану су прво исекли српске забране, харали усеве, изнуђивали људску и сточну храну, тражили оружје. У Дреници су насиља почела и пре упада непријатељске војске, „ко је Србин за њега тамо више није било места, него су се Срби насељеници исељавали отуда сви од реда као некада када је била сеоба Срба под Чар-нојевићем. Њихове куће и имовина пљачкана је од стране Арнаута. Куће су разваљиване и паљене, забрани сечени, тако да је завладала права пустош“ (Јевтић 2007: 145–229). Овакви односи Албанаца према Србима показали су да је међуратни период био кратак да би се прилике у међунационалним односима стабилизовале и да би припадници албанске националности при-хватили државу као своју.

У листу *Шћипериа е Ре*, који је излазио у Костанци (Румунија), истиче се да су Арбана-си „заробљени под немилосрдним јармом Срба“ (Арбанашки трговац је нападнут јер је са својим муштеријама разговарао на арбанашком. Наведени су још неки примери „малтерирања Арбанаса“ из ових разлога и њихово исељавање због тога). (АЈ, фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 726, архивска јединица 905). *Корчанска гезетија* је 13. маја 1930. износила примере „несрећних Арбанаса којима је судба доделила српско ропство који подижу свој болесни глас питајући шта ради Лига народа која не штити тероризоване масе у Југославији“ (АЈ, фонд 38, Председ-ништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 20, Корчанска газета, 13. мај 1930).

19 „Дешира“ је било албанско друштво у Софији, створено бугарском иницијативом за заједнички рад Бугара и Арнаута у Македонији. Чланови су били бугаризовани Алба-нци. Председник је био Тома Сотиров, кројач из Софије, родом из Корче, који је раније био у македонском комитету, потпредседник Шаиб беит Жет, продавац рибе у Софији (АЈ, фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Политичко одељење, Књига виђених Арнаута, фасцикла 4, архивска јединица 210).

20 АЈ, фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, фасцикла 20, Корчанска газета, 13. мај 1930.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, Београд

- Министарство иностраних послова Краљевине Југославије (334)
- Министарство правде Краљевине Југославије (63)
- Председништво Министарског савета – Централни прес-биро (38)

Архив Србије

- Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције

Војни архив

- Пописник бр. 17 – Архивска грађа бивше југословенске војске од јануара 1921. до априла 1941. године (закључно са априлским ратом)

ШТАМПА

Вардар, 9. јул 1933, 7.

Вардар, 11. новембар 1935, 2.

Вардар, 8. децембар 1935, 2.

Вардар, 18. септембар 1936, 4

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Батаковић 1991: Душан Батаковић. *Косово и Меџохија у српско-арбанашким односима: студије и чланци*. Приштина: Јединство; Горњи Милановац: Дечје новине.
- Батаковић 1998: Душан Батаковић. *Косово и Меџохија – историја и идеологија*. Београд: Хришћанска мисао: Хиландарска мисао: Хиландарски фонд; Ваљево: Задужбина „Задужбина Николај Велимировић и Јустин Поповић“; Србиње: Универзитетски образовани православни богослови.
- Батаковић 1988: Душан Т. Батаковић (избор, предговор и објашњења). *Савременици о Косову и Меџохији 1852–1912*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Богдановић 1990: Димитрије Богдановић. *Књижа о Косову*. Београд: Књижевне новине.
- Божовић 1998: Григорије Божовић. *Слике Косова и Меџохије*. Приштина: народна и универзитетска библиотека.
- Влаховић 1988: Петар Влаховић. *Етнолошко истраживање Косова и Меџохије*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Вукановић 1998: Татомир Вукановић. *Дреница – друја српска Света Гора*. Приштина: Музеј у Приштини: Народна и универзитетска библиотека.
- Вукановић 1986: Татомир Вукановић. *Срби на Косову*, књ. 1. Врање: Нова Југославија.
- Глигоријевић 1991: Бранислав Глигоријевић. „Политичке, привредне и социјалне прилике на мешаним подручјима“. *Срби и Албанци у 20. веку*. Зборник радова. Ур. Андреј Митровић. Београд: САНУ, 211–220.
- Дефинитивни резултати пописа 1921: Дефинитивни резултати пописа становништва по мајерњем језику од 31.1.1921*. Сарајево: Државна штампарија, 1932.
- Дефинитивни резултати пописа 1931: Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1. Присутно становништво, број кућа и домаћинства. Београд: Општа државна статистика, 1937.

- Денда 1993: Петар Денда и Павле Целетовић Иванов. *Суви До*. Београд: Одбор за проучавање села САНУ.
- Димић–Борозан 1999: Љубодраг Димић – Ђорђе Борозан. „Политичке и безбедносне прилике на Косову и Метохији у првој половини 1920. године“. *Историја 20. века*, 1–2, 89–104.
- Иванић 1903: Иван Иванић. *На Косову. Са Шара до Косову на Звечан*. Београд: издање Милана Арсенијевића и компаније.
- Иванишевић 1931: Јошо Фил. Иванишевић (ур.). *Илустровани званични алманах-шемајизам Зетске бановине*. Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету 1878–1912*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јевтић 2007: Атанасије Јевтић. *Од Косова до Јадовна*. Врњци: Братство Св. Симеона Мироточивога; Требиње: Манастир Тврдош.
- Јовановић 2007: Владан Јовановић 2007. „Историјско, свакодневно и приватно на простору Вардарске бановине“. *Приватни животи код Срба у двадесетом веку*. Зборник радова. Ур. Милан Ристовић. Београд: Клио, 543–578.
- Јовичић 1991: Миодраг Јовичић 1991. „Уставноправни положај припадника албанске националности“. *Срби и Албанци у 20. веку*. Зборник радова. Ур. Андреј Митровић. Београд: САНУ, 137–154.
- Канон Леке Дукађинија*. Подгорица: ЦИД, 2011.
- Павловић–Бонџић и др. 2012: Момчило Павловић – Драгомир Бонџић и др. *Косово и Метохија, век важних догађаја 1912–2012*. Београд: Институт за савремену историју.
- Хадри 1979: Али Хадри (ур.). *Косовска Митровица и околина*. Приштина: Институт за историју Косова.
- Кус–Николајев 1930: Милан Кус–Николајев. „Кроз Ѓвџилански срез“. *Социјална мисао*, бр. 9, 1. Септембар, 127.
- Лутовац 1955: Милисав Лутовац. *Гора и Ојоље*. Београд: Српска академија наука.
- Микић 1988: Ђорђе Микић. *Друшћивене и економске њрилике косовских Срба у 19. и њочетком 20. века*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Николић 2006: Горан Николић. „Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата“. *Нова српска њолићичка мисао (дебате)*. <http://starisajt.nspm.rs/Debate/2006_nikolic_kos33.htm>. [13. новембар 2017].
- Нушић 2007: Бранислав Нушић. *Косово (Ојис земље и народа)*. Приштина: Панорама.
- Нушић 2005: Бранислав Нушић. *С Косова на сиње море*. Београд: Чикоја штампа.
- Пантелић 1998: Никола Пантелић (ур.). *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Перуничкић 1988: Бранко Перуничкић. *Сведочанство о Косову 1901–1913*. Београд: Научна књига.
- Петровић 1991: Ружа Петровић. „Демографске особености развоја Косова и етничке прилике“. *Срби и Албанци у 20. веку*. Зборник радова. Ур. Андреј Митровић. Београд: САНУ, 173–189.
- Piraku 1978: Muhamed Piraku. „Kulturno-prosvetni pokret Albanaca u Jugoslaviji (1919–1941)“. *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 1–4, 356–370.
- Поповић 2007: Јанићије Поповић. *Животи Срба на Косову 1812–1912*. Грачаница: Никанор.
- Симеуновић 1964: Владимир Симеуновић. *Становништво Југославије и социјалистичких република 1921–1961*. Београд: Савезни завод за статистику.

- Слијепчевић 1983: Ђоко Слијепчевић. *Српско-арбанашки односи кроз векове са њиховим осврћом на новије време*. Химелстир: [б.и.].
- Станковић 1910: Тодор Станковић. *Пућине белешке њо Сјарај Србији 1871–1898*. Београд: Штампарија Ђ. Мунца и М. Карића.
- Стојанчевић 1994: Владимир Стојанчевић. *Срби и Арбанаси 1804–1912*. Нови Сад: Прометеј.
- Урошевић 1931: Атанасије Урошевић. *Горња Морава и Изморник: антропогеографска истраживања*. Београд: Народна штампарија.
- Урошевић 1987: Атанасије Урошевић. *Етнички процеси на Косову њоком њурске владавине*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Урошевић 2001а: Атанасије Урошевић. *Ѓилане и околина*. Косовска Каменица: Локална канцеларија Заједница; Београд: Рантес; Ѓилане: Књижара „Свети Сава“.
- Урошевић 2001б: Атанасије Урошевић. *О Косову: антропогеографске студије и други сјиси*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“: Институт за српску културу; Ѓилане: Књижара „Свети Сава“.
- Урошевић 2009: Атанасије Урошевић. *Новобрдска Крива Река*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека Нови Сад.
- Филиповић 1937: Миленко Филиповић. „Етничке прилике у Јужној Србији“. *Сјоменица двадесетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912–1937*. Зборник радова. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 387–497.
- Филиповић 1967: Миленко Филиповић 1967. *Различитија етнолошка траја са Косова и Метохије*. Београд: Научно дело.
- Филиповић 1936: Миленко Филиповић. „Тетовисање у Јужној Србији“. *Годишњак сјојској Филозофској факултетеја*, II. 1931–1933, 75–96.
- Цвијић 1911: Јован Цвијић. *Основе за географију и геологију Македоније и Сјаре Србије*, књ. III. Београд: Српска краљевска академија.
- Целетовић Иванов 1990: Павле Целетовић Иванов. *Качаџи Косова и Метохије*. Београд: Интер-ју-прес: Еккос.

Božica Ž. SLAVKOVIĆ MIRIĆ

INTERETHNIC RELATIONS BETWEEN SERBS AND ALBANIANS
IN KOSOVO AND METOHIA 1929–1941

Summary

Serbs and Albanians lived, not together, but next to each other in the same natural, economic and geographical conditions, the same historical events, in a similar folk culture. These relations were developing in the conditions of backwardness, conservatism, high illiteracy, lack of intelligence, the Albanian compliance with the law of Leke Dukagjini, the influence of religious elders, and the Albanian dream of Great Albania. The conflict arose under the Turkish rule when Albanians in the Kosovo Vilayet were in a privileged position, whereas the Serbian population, whose movement was limited, moved to different areas or villages or adopted Islam. In addition to the attempts of the Kingdom of Yugoslavia to restore the balance among the ethnic groups disturbed in the 19th century by means of colonization, suppression of raids from Albania and protection of the restless border region with strong Albanian minority, the interethnic conflict in the period between the two world wars became an open inter-state conflict. In the interwar period, there were no calming ethnic rivalries and hatred. Albanian historiography has accused the Yugoslav authorities that the Albanians were treated as second-class citizens and that they were denied their rights. Despite the law, which was passed by the Yugoslav state, Albanians, accustomed to living by their tribal laws and in a privileged position, opposed the modern state. The Yugoslav government did not show excessive friendly efforts towards the Albanian national minority, and their rights were kept to a strict minimum. The interwar period was short for the situation in inter-ethnic relations to stabilize and for the ethnic Albanians to accept the country as their own, which was particularly demonstrated during the war and the occupation.

Key words: ethnic conflict, Kosovo and Metohia, Albanians, census, Great Albania, interwar period, Serbs.